

1910 р., коли на Слов'янському конгресі у Софії (24—27 червня) вона була висловлена. Справа просувалася досить повільно через розбіжність під час погодження статуту Союзу, через небажання ввійти до нього Празької і Краківської академії.

⁴⁵ Decorum — лат. Пристойність, благопристойність.

⁴⁶ Галицькі та київські учені кінця 80-х — початку 90-х рр. XIX ст. (В. Б. Антонович, М. В. Лисенко та ін.) відстоювали ідею створення Української Академії. В березневій книжці «Правды» за 1889 р. ішлося про необхідність надання Науковому Товариству ім. Шевченка у Львові титулу і статусу Академії й одержання для неї урядової дотації. Про це ж з кінця XIX ст., а особливо на початку XX ст. клопотався і М. С. Грушевський (Див.: П. С. Сохань, В. І. Ульяновський, С. М. Кіржаєв, М. С. Грушевський і Academia. — К., 1993. — С. 30, 35).

⁴⁷ Русов Олександр Олександрович (1847—1915) — український статистик, етнограф, фольклорист. У період входження в авторський колектив викладав статистику в Київському комерційному інституті. С. Рудницький — автор «Короткої географії України» (К., 1910).

⁴⁸ Відгук А. Ю. Преснякова, вміщений в «Известиях II Отделения ИАН», кн. 1, 1912 р., присвячений праці М. С. Грушевського «Киевская Русь. Т. I. Введение. Территория и население в эпоху образования государства». — СПб., 1911.

⁴⁹ Грушевський М. С. Культурно-національний рух на Україні в XVI—XVII віці. — К., Львів, 1912.

⁵⁰ Грушевський М. С. Ілюстрована історія України. — К. — Львів, 1912. У тому ж році там же вийшло доповнене і перероблене друге видання праці.

(Далі буде)

С. І. Білокін (Київ)

Київська школа акад. М. С. Грушевського

Цієї осені майже збігаються дві дати — 130 років від дня народження великого українського історика Михайла Грушевського та 60 літ від часу заснування Інституту історії України. Цей збіг — добра нагода зробити екскурс у спадщину дослідників, чії імена звичайно покривають поняттям Київської школи Грушевського. Остання мала, звісно, зовсім іншу генезу за його попередню, Львівську школу. Тоді він викладав у Львівському університеті, читав свій курс, що ліг в основу десяти томника, — і найздібніші його вихованці склали гурток дослідників, які під опікою свого патрона виростили у більш чи менш видатних істориків України. У Києві вийшло інакше. Повернувшись із еміграції, Грушевський застав тут молодих вчених, уже ніби цілком підготовлених до наукової роботи. Вони покинули університети напередодні революції або й після неї, коли сам Грушевський перебував на засланні до Росії, займався політичною діяльністю в Києві, провадив малопродуктивну (як для нього) дослідницьку діяльність на вимушеній еміграції. Їх тим часом виховували Василь Данилевич, Осип Гермайзе, інші історики. Сам Михайло Грушевський у їхні студентські роки лекцій їм не читав. І все ж таки в історіографії за цією плеядою вчених навіки усталилось поняття Київської школи Грушевського, і це уявлення разом з історіографами однозначно поділило й НКВС, що позначилося на їхніх долях у найтрагічніший спосіб. У своїх споминах Дмитро Кравців переказує характеристичну репліку, якою його приголомшив у Києві по війні Микола Петровський:

— Що ви! Учень Грушевського — це ж штамп на спині!¹

Очевидно, робочі взаємини Михайла Сергійовича з цим гуртком молодих істориків протягом якихось п'яти років так визначально вплинули на їхню, сказати б, фахову ментальність, що тематично й методологічно це ув'язало наукову діяльність їхню у ту течію історичної думки, осереддям якої був саме славетний десяти томник їхнього метра. Справа фахівців із

¹ Матеріал подано в авторській редакції.

відповідних вужчих питань — визначити, в чому конкретно полягає їхня спільність, що саме перетворило їх на школу. Я обмежусь тільки констатацією самого факту, подаючи певні матеріали як до їхньої біобібліографії, так і до вивчення організаційних питань, без чого характеристика Катедри історії України М. Грушевського буде неможлива.

Особові архіви київських учнів Грушевського за 1920-ті роки не збереглися. Від їхньої діяльності лишилося, втім, найважливіше — їхня наукова продукція тієї пори. Але дивним чином заціліли їхні особові справи часів їхнього перебування в катедральній аспірантурі. У цих справах і зосереджується окреслена щойно фактографія. І заціліли вони не де, як у науковій архіві Інституту історії України (Оп. 2. № 172), не притягаючи до себе жадної уваги співробітників, громадсько-політична (не скажу — наукова) кар'єра яких склалася без порівняння благополучніше. Набір справ, з нашої, нинішньої точки зору, доволі випадковий. Окрему справу заведено тут на Варфоломія Ігнатієнка, якого ми звично асоціюємо не з Катедрою Грушевського, а із світом книгознавства, працюючи в якому він створив таку важливу для своєї доби працю (нині значно перестарілу), як покажчик української преси². Фігурує тут і справа такого трагічного героя тієї пори, як Іван Кравченко, у науковій спадщині якого центральне місце займає моторошна стаття «Фашистські концепції Грушевського і його школи в українській історіографії», де перепало кожному із його вчорашніх товаришів³. Все-таки за якоюсь діловодчою логікою як змістом, так і оформленням своїм ця група особових справ складає певний комплекс, що вимагає відповідно корпусного їхнього відтворення.

Уже в двадцятих роках життєві шляхи окремих істориків київської школи Грушевського почали розходитись у різних напрямках. Якщо один з її представників очолював академічний місцевком, і його позиція мала певне значення в ході чисток, другий ішов явно під розстріл, а от долю третього (третьої, Оксани Степанишиної) так досі ще навіть і не з'ясовано⁴. Але на початках, на самих початках їхньої наукової діяльності вони являли собою єдиний тип досоветського безпартійного історика, невдовзі систематично й послідовно винищений саме як тип⁵. Саме тоді, як вони працювали під проводом академіка Грушевського, вивершили вони найкоштовнішу частину своєї наукової спадщини, навіть якщо жили довго, дотягнувши хоч і до років 960-тих. Не торкаймося зараз їхніх людських, буває, слабкостей, але їхня наукова свідомість, ба навіть наукове сумління не підпускали близько жодної партійності, тим більше натоді панівної. Не оглядаючись на злобу тодішнього дня і поточні гасла, на якісь можливі формальні приписи щодо обсягу статей, характеру й насиченості приміток, вимог починати й кінчати з певних цитат і висновки формулювати ще перед дослідженням, вони натхненно творили історичну науку, той фізичний масив різнопредметних і різноформатних студій, які самі у свою чергу стають тепер об'єктом дослідження. Визначальна риса цих студій — оберненість до предмету не через літературу, а таки через джерело, звертання в першу і в другу чергу до сирового матеріалу. До речі, заслуговує на окреме вивчення питання, що являли собою історичні джерела для істориків того часу, адже це зовсім не те, що являють вони, навіть коли й збереглися, — нині.

Перехідний період, у якому перебуває історична наука сьогодні, актуалізує звернення до життєвого й наукового досвіду цих людей, адже тоді це були ще вільні, не деформовані люди. Мають певне значення й задокументовані в цих справах подробиці про їхні взаємини, коли, скажімо, під час засідання (мабуть!) витяг із протоколу накидує не секретар Сильвестр Глушко, а таки академік Грушевський (!), але коли для виступу на прилюдній обороні промоційної праці треба було заздалегідь записатись. Перегляд тодішніх наукових ритуалів може мати сьогодні, зрештою, й деяке практичне значення. Ще важливіше оприлюднення цих історіографічних джерел у підготовці біобібліографічних словників, серія яких присвячена історикам України, готується нині і в Інституті історії України.

Думається, що корпусне видання цих матеріалів під інститутською фірмою матиме й характер певного морального уроку, віддаючи належне тим, хто ніколи раніше цього не мав.

Таким чином, як уже підкреслено вище, особові справи публікуються повністю. Тексти документів самого М. Грушевського подаються аутентично, з буквальною точністю, що додасть новий, а головне, безсумнівний матеріал для вивчення його мови. Разом з тим ми одержуємо нову групу його творів — відгуки на промоційні праці його учнів. У заголовках максимально зберігаються заголовки аутентичні. Дати виносяться у горішній правий край, перед текстом. Написи, нотатки на документах відтворюються після археографічної легенди. Усі бібліографічні описи передраговано, виходячи із сучасних бібліографічних стандартів. Описи зроблено здебільшого *de visu*, в крайньому разі за класичним каталогом М. Іванченка та Яр. Стешенка та його додатками М. Сагарди⁶. Форма <підпис> означає наявність автографа.

1. Рукопис у приватній збірці.
2. Ігнатієнко В. Українська преса, 1816 — 1923: Іст.-бібліогр. етюд. К., 1926.
3. Кравченко І. Фашистські концепції Грушевського і його школи в українській історіографії: Академік Грушевський і його школа після повернення з білоеміграції // Записки Історично-археографічного інституту. К., 1934. С. 124 — 162 (далі: Кравченко [1934]).
4. Енциклопедія українознавства. Словникова частина. Том 8. [Paris — New York, 1976]. С. 3047; Від редакції // Український історик. Кн. 69 — 72. 1981. Кн. 1 — 4. С. 174.
5. Див. про нього: Курінний П. Провідні ідеї і люди української науки // Шлях перемоги. 1954. Ч. 9 — 10; Оглоблин Ол. Думки про сучасну українську советську історіографію. Нью-Йорк: ООЧСУ, 1963. С. 5 — 15; Його ж. Мій творчий шлях українського історика // Збірник на пошану проф. д-ра Олександра Оглоблина. Нью-Йорк: УВАН, 1977. С. 21.
6. Іванченко М. М. та Стешенко Я. І Систематичний каталог видань Всеукраїнської Академії наук, 1918 — 1929. К., 1930. 286 с.; Сагарда Микола. Каталог видань Всеукраїнської Академії наук за (1930 — 1932) рік. К., 1931 — 1933.

ОЛЕКСІЙ БАРАНОВИЧ

Док. № 1

Олексій Баранович. *Curriculum vitae*

[Між 21 вересня і 24 жовтня 1926 р.]

Баранович Олексій Іванович. Рік народження 1892.

1916 р. скінчив університет, історичний відділ історико-філологічного факультету в Ленінграді.

Кандидатська робота: «Магдебурзькі міста в воєводствах Волинським та Подільським у XVIII ст.»

1916 — 1920 рр. викладав історію в гімназіях на Волині.

1918 р. працював в архівній відділі Головного управління у справах мистецтв та національної культури.

1920 — 1921 був зав. відділом повітнаросвіти на Волині в Старім Костянтинові.

1922 там само головою повітвідділу спілки Робітос.

1920 — 1923 — зав. трудшколою.

1921 — 1923 — зав. педкурсами.

З 1923 по цей час — науковий співробітник Історико-географічної комісії УАН.

1923 — 1925 — вчитель [культуроснавства] трудшколи № 102.

1923 — 1924 — викладач райпартшколи на Деміївці.

1924 — голова місцевому Робос № 247.

1925 — 1926 керував семінарами з української історії в КІНГУ.

З 1926 читає курс історії господарства та культури України в КІНГУ.
З 1918 по цей час провадив збирання та студювання архівного матеріалу.

1924 р. з жовтня — аспірант Катедри історії України.

З 1923 р. читані на історичній та історично-економічній секціях УАН Барановичем такі доповіді:

- 1) Критика та інтерпретація тарифів поборових XVI ст.
- 2) Заняття та соціальний поділ мешканців міст Волині XVI ст.
- 3) З історії заселення півдня Волині (друковано: Записки Історично-Філологічного відділу [УАН, далі — ЗІФВ УАН], — Кн. VI. — 1925).
- 4) Господарство Мнішків в Вишневецькім ключі в другій половині XVIII ст.
- 5) Заселення півдня Волині у XVIII ст.
- 6) Господарчий розвиток півдня Волині у XVIII ст.

Читав на Катедрі доповіді:

1) З проблем марксівської теорії пізнання (друковано: Життя й революція. — 1925. — № 9).

2) Фільварок півдня Волині XVIII ст.

29 червня 1926 р. зроблено перевірку на Катедрі з літератури по історії України і визнано, що він відповідає вимогам, які ставляться до переводу в наукові співробітники.

1926 р. 21 вересня читав на Катедрі свою промоційну працю.

21 вересня бюро Катедри визнало працю «Нариси магнатського господарства на півдні Волині у XVIII ст.» гідною промоції, а її автора — бажаним науковим співробітником Катедри.

Опонентами на промоційнім засіданні Катедра обрала О. С. Грушевського та О. Ю. Гермайзе.

Арк. 25 — 26 — автограф. На звороті арк. 26 рукою С. Глушка написано: Промоційну працю Баранович захищав 24/X — 1926 р.

Док. № 2

Відзив керівника секції Ол. С. Грушевського, під безпосереднім керівництвом котрого працював Ол. Ів. Баранович

[1926 р.]

Праця Ол. Барановича «Нариси магнатського господарства» поставила цікаву та не розроблену ще тему. Дослідник сам для неї збирав ненадрукований матеріал по різних приватних збірках і через відсутність реєстрів та описів збірок витратив багато праці на цю підготовчу стадію та зібрав, нарешті, багато матеріалу. Тему пророблено повно і еволюцію магнатського господарства взято в зв'язку з загальними умовами тих століть, загальним ходом колонізації, війнами та ін. Зв'язування розвою магнатського господарства з експортом на Захід примусило дослідника притягнути певні дані з історії західноєвропейських країв задля освітлення деяких моментів. Архівний матеріал використано уважно, місцями долучено також і мемуарний матеріал задля пояснення окремих деталей. Зауважена диспропорція розділів; менше освітлення деяких питань магнатського господарства може бути пояснене не тільки схемою дослідника, але теж і відсутністю архівного матеріалу задля освітлення окремих питань. Важно, щоб дослідник пізніш знову повернувся до питання колонізації та перевіряв би свої висновки щодо обчислення густоти людности, які здобуті таким складним шляхом. Варто також докладніш спинитись на ролі магнатських капіталів в колонізації зазначених районів. Варто, нарешті, перевірити розмір допомоги, яку давали посесори новоосілим селянам, на більшій

кількості архівного матеріалу. Але все це не зменшує цінності праці Барановича.

Арк. 11, 15 — машинопис із правкою, без підпису.

Арк. 21, 28 — машинописна копія, яку завірив секретар Катедри С. Глушко.

Док. № 3

Відзив другого керівника секції О. Ю. Гермайзе

[15 листопада 1926 р.]

Олексій Іванович Баранович, працюючи при Катедрі історії України як аспірант, виявив велике зацікавлення науковими питаннями та велику працездатність.

Довгий час працював він над архівним матеріалом ще не розібраних архівів, витратив багато енергії на розборку їх і зумів з тих матеріалів почерпнути багато цінного для своєї промоційної праці.

Так само активну участь брав т. Баранович в праці семінарів при Катедрі, відчитав доповідь по філософії марксизму, яка була видрукувана.

Загальна історична освіта т. Барановича є досить велика, так що він на протязі останнього року міг самостійно провадити навчання української історії з студентами Київ[ського] Інст[итуту] нар[одного] госп[одарства].

Арк. 12, 16 — машинопис із правкою, без підпису.

Арк. 21-22, 28-29 — машинописна копія, яку завірив С. Глушко.

Док. № 4

Відзив дійсного члена Катедри В. І. Щербини

[1926 р.]

Під час моєї праці у центральному архіві ім. В. Б. Антоновича я мав нагоду почасти бачити там аспіранта О. І. Барановича, що ретельно вивчував архівні матеріали, переважно приватних архівів, до освітлення економічного стану маєтків на Волині. На зібраннях пленуму Катедри Баранович завше брав жваву участь в обговоренні зачитаних рефератів. На прилюдному зібранні Катедри він дуже вдало захищав подану ним працю. Тому вважаю, що Баранович може бути визнаний за наукового співробітника Катедри.

Арк. 20 — автограф.

Арк. 22, 29 — машинописні копії, одну з яких завірив С. Глушко.

Док. № 5

Відзив члена Катедри В. Ю. Данилевича

16 листопада 1926 р.

Аспірант О. І. Баранович під час своєї праці в мене виявив цілковите вміння самостійно працювати над джерелами та орієнтуватися щодо різноманітності наукових поглядів та метод в історичній літературі. Взагалі він цілком виявив свою здатність до самостійної науково-дослідчої праці. Поруч з тим його вміння схопити в кожному питанні найголовніше й сформулювати справу стисло доводять також його здатність до вузівської педагогічної праці. Тому я визнаю його за цілком здатного стати науковим співробітником Катедри.

Арк. 17 — машинопис із правкою, без підпису.

Арк. 22, 29 — машинописні копії, одну з яких завірив С. Глушко.

Док. № 6

Відзив дійсного члена Катедри П. В. Клименка

24 листопада 1926 р.

За час своєї праці аспірантом в н.-д. Катедрі історії України О. І. Баранович зробив такі досягнення: набув уміння вибирати, систематизувати сировий архівний матеріал, головне економічного змісту, та на підставі його досліджувати факти минулого розвитку господарчого Правобережної України. Загалом О. І. Баранович визначається як добрий знавець літератури предмету і методів праць, так що науковим співробітником Катедри з успіхом може працювати.

Арк. 18 — автограф. Заголовок виправлено рукою М. Грушевського.

Арк. 22-23, 29-30 — машинописні копії, одну з яких завірив С. Глушко.

Док. № 7

Відзив керівника Катедри акад. М. С. Грушевського

[1926 р.]

Ол. Ів. Баранович як в дискусіях, ведених на пленарних засіданнях Катедри, так в своїх власних працях, зокрема в праці промоційній та її обороні, виявив вповні вдовольняюче методологічне підготовлення, потрібне читання в науковій літературі, любов до дослідчої роботи, хист до неї, який він виявив особливо в своїй промоційній праці, опертій на архівний матеріалі, тому вважаю, що він може працювати як співробітник Катедри.

Арк. 10, 19 — машинопис без підпису.

Арк. 23, 30 — машинописні копії, одну з яких завірив С. Глушко.

Док. № 8

Циркуляр Київської науково-дослідчої Катедри історії України

16 вересня 1926 р.

Цим доводиться до відома членів, керівників секцій та аспірантів н.-д. К[атедри] історії України, що у вівторок 21 вересня відбудеться перше засідання Катедри в 1926/27 акад. році.

Порядок денний

О 12 год. т. Баранович О. І. прочитає свою промоційну працю.

О 2 1/2 год. — засідання бюро керівників Катедри.

О 3 год. — пленум Катедри.

/Секретар: <підпис>

Арк. 1 — відпуск. Машинопис.

Док. № 9

Витяг з протоколу засідання пленуму Катедри

21 вересня 1926 р.

Слухали: Ухвалу керівників Катедри, що аспірант О. І. Баранович вповнив усі вимоги для промоції в співробітники Катедри.

Ухвалили: Просити уповноваженого Укрнауки визначити прилюдне промоційне засідання для аспіранта Барановича й повідомити завчасу про термін засідання.

Арк. 2 — машинописна копія. Угорі напис: До Уповнов[аженого] Укр-Науки в Києві.

Док. № 10

Відношення канцелярії Неодмінного секретаря УАН до Катедри

23 жовтня 1926 р.

Українська Академія наук повідомляє, що на прилюдне засідання Катедри для переходу аспіранта тов. Барановича в наукові співробітники Катедри представником від Академії наук уповноважується академик М. П. Василенко.

Неодмінний секретар УАН
академик <підпис> [А. Кримський]
Керуючий справами <підпис>

Арк. 3 — оригінал. Бланк.

Док. № 11

Программа и план работы аспиранта, представленный
руководителем кафедры

[...] 34. *Перечень литературы по вопросу избранной специальности, которую аспирант должен изучить:* 1. Інвентарі і тарифи XVI — XVIII ст.; 2. Volumina legum; 3. Яблоновський. Zrodla dziejowe, Wolyn, Ukraina; 4. Новицкий. Очерк истории крестьянского сословия; 5. Антонович. Крестьянство XVII — XVIII в.; 6. Антонович. Гайдамаки; 7. Грушевский. Барское староство; 8. Schmitt. Dzieje Polski XVIII; 9. Schmitt. Panowanie Stanislaw August; 10. Kalinka. Seym czterolatni; 11. Korzon. Dzieje za Stanislaw August.

35. *Перечень практических работ.* Рікертіянська школа і матеріалістичне розуміння історії. [...]

37. *Специальная научная тема и вопросы, в ней заключающиеся, для самостоятельной работы аспиранта, сроки представления им письменных докладов и отчетов об этом, назначенные ему руководителем кафедры.* Магнацьке господарство південної Волині XVIII в. Справоздання про працю представляються 1 червня і 1 грудня.

Арк. 6 зв. — заповнений бланк.

Док. № 12

Ол. Баранович. Історія Старого Константинова (панського міста): Тези доповіді. Розділ II. Від Руїни до другої половини XVIII ст.

1. Після Руїни в цій околиці місто скоріше відроджується, ніж село. Відродження міста провадиться переважно силами самого міщанства. Дідич в відродженні міста грає незначну роллю, в цей період місто його цікавить лишень як фортеця, а не як осередок панського господарства. Міщанство само розвиває господарчі можливості міста, господарче обличчя міста характеризує розвиток великого міщанського земельного господарства. В цей період сильно розвинена міська автономія.

2. З початку XVIII ст. шляхта береться за господарювання в цім краї. Відроджуючи села, фільваркове господарство, дідич цікавиться і містом. Дідич прибирає до рук стави, млини, вводить оренду, утворює в місті центральний фільварок. Утворення в місті панських підприємств зв'язане з грабіжом та поневоленням паном міщанства. В зв'язку ж з поневоленням міста робиться паном погром міської автономії, підпорядкування магдебурґії. Міщанство в боротьбі з паном безсиле.

3. Підпорядковане паном місто ставиться на службу панському господарству, виконує в цій службі своєрідні завдання. Місто є осередок промисловий, в котрім перероблюється сільськогосподарча сировина панських маєтків; місто є промисловий осередок, де вироблюються знаряддя, потрібні для панщизняного господарства, та річи, потрібні для побуту панщизняного населення. Місто є торговельний осередок, потрібний для організації внутрішнього ринку при збуті продуктів панського господарства та предметів монопольної панської торгівлі. Місто потрібне панові та потрібне в певних межах. Ставлячи розвиток міського господарства в певні межі, пан надає господарчому обличчю міста своєрідний характер, шкідливо впливає на розвиток багатьох ділянок господарства міського населення. Таке місто, поставлене на службу панському господарству, має своєрідне суспільне обличчя. Дуже численна група міського населення безпосередньо зв'язана з панським господарством. Ця група є в місті найсильніша економічно та її найбільш впливова.

Все це відбивається і на міським самоврядуванні. Останнє підпорядковане зовсім волі дідича. Міське населення не може обстоювати своєї автономії не тільки тому, що пан дужчий і економічно, і соціально, а ще й тому, що в місті є кілька відокремлених самоврядувань: магдебургія, кагал.

Магдебургія є орган християнської, економічно біднішої частини міста. Магдебургія не є буржуазна сен[сь]юрія, а орган міста, обдарованого вільностями (ville franche). Джерело влади і права в місті є пан, магістрат — орган більше дідича, ніж міщанства.

Арк. 5 — автограф.

Арк. 7, 7 зв., 8, 8 зв. — машинописні копії.

Док. № 13

Відношення керівника Катедри акад. М. Грушевського
до Укрнауки

Листопад 1926 р.

До УкрНауки через уповноваженого П в Києві

Науково-дослідча Катедра історії України отсим подає УкрНауці Олексу Івановича Барановича на затвердження науковим співробітником катедри з таких мотивів: Ол. Ів. Баранович від 1 червня 1924 р. брав постійну участь в заняттях Катедри як аспірант, був затверджений в аспірантурі УкрНаукою, двічі зачитував свої праці в пленарних засіданнях катедри, 29 червня 1926 р. був перевірений в загальнім читанню в літературі і в знанню мов. Промоційна праця його друкована, п.з. «Нариси магнатського господарства на півдні Волині у XVIII в.», обговорена на пленарнім засіданні катедри 21 вересня, була допущена до оборони на прилюднім засіданні 24 жовтня. Оборона ся признана Катедрою вповні відповідаючою і відповідною для перечислення О. І. Барановича з аспірантів у наукові співробітники, і Катедра просить УкрНауку затвердити його науковим співробітником П та призначити йому постійну платню як науковому співробітникові, а до того часу зіставити за ним дотеперішню стипендію.

Керівник Катедри

акад.

<підпис>

/М. Грушевський/

Секретар

<підпис>

[С. Глушко]

Арк. 27 — оригінал.

Арк. 9, 14 — відпуски.

Док. № 14

Відношення Катедри історії України до заступника голови Укрнауки проф. М. Яворського

22 жовтня 1926 р.

Користаючи з Вашої присутності в Києві, н[ауково]-дослід[ча] катедра історії України подає до Вашого відома, що в неділю 24 с[ього] м[ісяця], в год[ині] 12 1/2, відбудеться в приміщенні Академії в залі ім. Антоновича прилюдне засідання Катедри для переведення аспіранта О. І. Барановича в наукові співробітники. Повідомляючи Вас про це, Катедра просить Вас ушанувати це засідання Вашою присутністю, коли маєте на це якусь змогу.

Керівничий Катедри
Секретар

/М. Грушевський/

3 оригіналом згідно: П. Глядківський

Арк. 24 — відпуск.

ДОДАТКИ

Н. Полонська-Василенко повідомляє, що Ол. Барановича звільнили з роботи 1934 р.¹ Відтоді він працював у вузах і науково-дослідних установах Москви.² Як зазначається в некролозі, після війни доктор історичних наук О. І. Баранович працював старшим науковим співробітником Інституту історії АН СРСР. Помер він 3 травня 1961 р.³

¹ Полонська-Василенко Н. Історична наука в Україні за советської доби та доля істориків // Збірник на пошану українських учених, знищених большевицькою Москвою. — Париж; Чикаго, 1962. — С. 63 (ЗНТШ — Т. 173). — Далі — Полонська-Василенко Н. Історична наука (1962).

² Радянська енциклопедія історії України. — К., 1969. — Т. I. — С. 109 (далі — РЕІУ).

³ Алексей Иванович Баранович // Вопросы истории. — 1961. — № 8. — С. 214.

Праці О. І. Барановича

- З історії заселення Південної Волині // ЗІФВ УАН. — 1925. — Т. VI.
Нариси магнатського господарства на півдні Волині у 18 ст. // Студії з історії України. — 1926. — Т. I. — С. 1 — 90; 1930. — Т. 3. — С. 61 — 116. Окреме видання: К., 1926. [2], 90 с. 50 прим.
«Пан Тадеуш» Міцкевича як історичний документ // Україна. — 1928. — Кн. 4 (29). — С. 34 — 45.
Панське господарство в ключі Володарським за часів Колівищини // Ювілейний збірник на пошану академікові Михайлові Сергієвичу Грушевському. — К., 1928. — Т. I. — С. 274 — 279.
Панське місто за часів Польської держави: Старий Костянтинів // ЗІФВ УАН. — 1928. — Т. XVII. — С. 1 — 63. Окреме видання: К., 1928. [2], 64 с. 55 прим.
Рец.: Я р о ш е в и ч А. І. Капіталістична оренда на Україні за польської доби (Записки Соціально-економічного відділу. — Т. V — VI. — 1927) // Україна. — 1928. — Кн. 3 (28). — С. 138 — 151.
Залюднення Волинського воеводства в першій половині XVII ст. — К., 1930. — 156 с.
Налагодьмо виробничу роботу // За Радянську Академію. — 1930. — 7 листоп. — № 3 (5). — С. 3.
Про облік роботи // За Радянську Академію. — 1930. — 21 лип. — № 15. — С. 2.
Громадський пасив ВУАН // За Радянську Академію. — 1931. — Січень. — № 5(7). — С. 4.
Залюднення України перед Хмельниччиною. — К., 1931.
Лист до редакції // За Радянську Академію. — 1931. — Травень. — № 9 (11). — С. 4.
Комплексне дослідження Сталінщини // За Радянську Академію. — 1932. — 20 черв. — № 16 (30). — С. 2.
Робота над збірником «Сталінщина» розгортається // За Радянську Академію. — 1932. — 4 серп. — № 17 — 18 (31 — 32). — С. 4.
Рец.: Київські збірники історії й археології, побуту й мистецтва. — 36. 1. — К., 1931 // Україна. — 1932. Січень-червень — № 1 — 2. — С. 182 — 189.
Історія на службі колоніальної політики Польщі // Записки Історично-археографічного інституту. — К., 1934. — С. 227 — 249.

- Рец. на вид: Rocznik Wolynski. — Т. 2. — Rowne, 1931.
- Упадок города Речи Посполитой: Староконстантинов в XVIII в. // Вопросы истории. — 1947. — № 8. — С. 30 — 49.
- Население предстепной Украины в XVI в. // Исторические записки. — М., 1950. — Т. 32. — С. 198 — 232.
- Новый город Западной Украины XVI в.: Основание Староконстантинова // Ученые записки Института славяноведения АН СССР. — 1951. — Т. 3. — С. 236 — 263.
- Фольварки Вишневецкого ключа во второй половине XVIII в. // Академику Б. Д. Грекову ко дню 70-летия. — М., 1952. — С. 303 — 310.
- Хозяйство фольварка на юге Волыни в XVIII в. // Материалы по истории земледелия СССР. — М., 1952. — Т. 1. — С. 411 — 458.
- Магнатское хозяйство на юге Волыни в XVIII в. — М., 1955. — 184 с.
- Украина // Очерки истории СССР: Период феодализма. Конец XV в. — начало XVII в. — М., 1955. — С. 710 — 735.
- Украина и Белоруссия; Воссоединение Украины с Россией // Очерки истории СССР: Период феодализма. XVII в. — М., 1955. — С. 667 — 712.
- § 5, посвященный Белорусии, написано у співавторстві з М. Г. Бережковим.
- Ценный труд по истории белорусского народа // Вопросы истории. — 1955. — № 2. — С. 116 — 123. Подп.: И в а н о в Л. М., Ш е к у н О. А., Л е щ е н к о Н. Н., М ы ш к о Д. И.
- Рец. на кн.: История Белорусской ССР. — Минск, 1954 — 1958. — Т. 1 — 2.
- К изучению магнатских архивов Украины // Проблемы источниковедения. — М., 1956. — Т. 5. — С. 146 — 158.
- Правобережная Украина // Очерки истории СССР: Период феодализма. Россия во второй половине XVIII в. — М., 1956. — С. 593 — 600.
- Ред.: Очерки истории СССР: Период феодализма. Россия во второй половине XVIII в. — М., 1956. — 894 с.
- Ред.: Очерки истории СССР: Период феодализма. Россия во второй четверти XVIII в. — М., 1957. — 866 с.
- Украина накануне освободительной войны середины XVII века: Социально-экономические предпосылки войны. — М., 1959. — 209 с.
- Опустошение и восстановление Правобережной Украины во второй пол[овине] XVII и начале XVIII вв. // История СССР. — 1960. — № 5. — С. 148 — 158.
- К вопросу о запустении и заселении украинских земель в XVI — начале XVII вв. // Вопросы социально-экономической истории и источниковедения периода феодализма в России. — М., 1961. — С. 40 — 42.

Література про О. І. Барановича

- Звідомлення Всеукраїнської Академії наук у Києві за 1923 рік. — К., 1924. — С. 60, 150.
- Ол. Баранович — постійний нештатний співробітник Комісії для складання історично-географічного словника української землі. Перевіряв межі українських районів. Проводив вибирання карток.
- Звідомлення Всеукраїнської Академії наук у Києві за 1924 рік. — К., 1925. — С. 76.
- Баранович — постійний нештатний співробітник тієї самої комісії.
- Звідомлення Всеукраїнської Академії наук у Києві за 1926 рік. — К., 1927. — С. 107.
- Діяльність Історичної секції Всеукраїнської Академії наук та зв'язаних з нею Історичних установ Академії в році 1926. — К., 1928. — С. 30 — 33.
- Діяльність .. в році 1927. — К., 1928. — С. 30, 33.
- Звідомлення Всеукраїнської Академії наук у Києві за 1927 рік. — К., 1928. — С. 113.
- Баранович — штатний співробітник.
- Діяльність Історичної секції Всеукраїнської Академії наук та зв'язаних з нею Історичних установ Академії в році 1928. — К., 1930. — С. 7, 25.
- К о г д у б а М і г о н. La litterature historique Sovietique-Ukrainienne, Compte rendu 1917 — 1931. — Varsovie, 1938. — P. 177, 202, 205 (далі — К о г д у б а [1938]).
- О h л о б л у н О. І. Ukrainian Historiography, 1917 — 1956 // The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U. S. — New York, 1957. — Vol. V — VI. — N 4 (18) — 1, 2 (19 — 20). — P. 313, 315 — 316.
- Олексій Іванович Баранович // Укр. іст. журн. — 1961. — № 5. — С. 173. Підп.: Група товаришів.
- П о л о н с ь к а - В а с и л е н к о Н. Исторична наука [1962]. — С. 9, 63, 70, 284. РЕГУ. — 1 (1969). — С. 109.
- Ш в и д ь к о А. К. Вопросы социально-экономического развития Правобережной Украины 16 — 18 вв. в трудах А. И. Барановича // Некоторые вопросы отечественной историографии и источниковедения. — Днепропетровск, 1976. — Вып. 3. — С. 112 — 118.
- Г р о с с м а н Ю. М., К у т и к В. Н. Справочник научного работника: Архивы, документы, исследователь. Изд. 2, перераб. и доп. — Львов, 1983. — С. 80.
- Баранович про архіви Жевуських.
- С а н ц е в и ч А. В., К о м а р е н к о Н. В. Развитие исторической науки в Академии наук Украинской ССР, 1936 — 1986 гг. — К., 1986. — С. 66.
- Історія Академії наук України, 1918 — 1923: Документи і матеріали. — К., 1993. — С. 515.

МИКОЛА ТКАЧЕНКО

Док. № 1

Автобіографія М. Ткаченка

11 травня 1927 р.

Народився я в 1892 р. в м. Тальному на Уманщині. В 1911 р. закінчив середню школу у Києві, в 1916 — вищу — історично-філологічний факультет Київського університету. [Закреслено: Інтерес до історичних наук утворився у мене за часів перебування у середній школі.] В вищій школі [закреслено: він поширився та поглибився] в галузі української історії поширення інтересу зв'язується з практичними заняттями з давньої української історії під керівництвом проф. В. Данилевича; курсова праця «Київська сотня Переяславського полку за Рум'янцевської ревізії», потім зарахована за дипломну, написана була також під керівництвом згаданого професора. Вона пізніше в скороченому вигляді з деякими додатками надрукована в VII — VIII кн. «Записок Історично-Філологічного Відділу Української Академії [наук]» (К., 1926).

Дальші наукові студії відновив в 1919 р., коли читав доповідь в Історичній секції Укр. [аїнського] Наук. [ового] Товариства та став працювати в Історичній комісії Історично-географічного словника української землі. Цю роботу поєднував з педагогічною діяльністю, яку почав в 1918 р. (посади вчителя, зав. трудшколою, інспектора трудшкіл тощо).

В науковій роботі продовжував студії з економічної та соціальної історії XVII та XVIII ст. ст. Лівобережної України, потім працював з історії колонізації тощо. Наслідками цієї праці з'явилися надрукованими розвідки (...) перелік праць М. Ткаченка див. нижче. — С. Б.).

В 1923 р. з утворенням у Києві науково-дослідчої катедри сільськогосподарської економіки ближче ув'язався з її роботою. В 1924 р. [з] організацією науково-дослідчої катедри історії України під керівництвом академіка М. Грушевського перейшов до цієї катедри. Під час перебування у катедрі поглибив свої знання з історії XIX та початку XX століття з історії Степової України та в галузі матеріальної культури. Продовжував також студії з історії Лівобережжя XVII — XVIII ст., працюючи над вивченням історії закріплення селян в XVII ст. та початку XVIII ст.

Зараз же є членом Історичної секції УАН, в[иконуючим] об[ов'язки] керуючого Комісії Степової України, працюю в Історично-географічній та Археологічній комісіях, Науково-дослідчій катедрі історії України, поза Академією працюю у Київському інституті народньої освіти. Всього маю надрукованими 14 більших та менших розвідок та рецензій (останніх — 6), зачитав 17 доповідей на засіданнях Історичної секції та інших комісій, відбув 10 командировок наукового характеру. Для Комісії Історично-географічного словника УАН виготовував біля 500 статей з історії поселень Остерщини, Уманщини, Кременчуччини, для яких використовував неопубліковані архівні матеріали (Рум. [янцевська] Рев. [ізія], ревізькі книжки, архівні матеріали соц. [іально]-іст. [оричного] музею м. Умані тощо).

11/V-27 р. М. Ткаченко

Арк. 11 — 12 — авторизований машинопис.

* Помилка друкарки, якої автор не помітив. Рукопис «Каневская сотня Переяславского полка по Румянцевской описи» зберігається в Державному архіві м. Києва (ф. 16, оп. 471, № 507).

Док. № 2

Диплом М. Ткаченка про закінчення Університету
Св. Володимира

30 жовтня 1917 р.

Предъявитель сего, Т К А Ч Е Н К О НИКОЛАЙ МИХАЙЛОВИЧ, православного вероисповедания, сын крестьянина, родившийся в 1892 г. (число и месяц в метрическом свидетельстве не означены), выдержал на ИСТОРИКО-ФИЛОЛОГИЧЕСКОМ факультете университета Св. Владимира, по отделению ИСТОРИЧЕСКОМУ, полукурсовые испытания: по введению в философию — весьма удовлетворительно, по логике — весьма удовлетворительно, по психологии — весьма удовлетворительно, по греческому автору — весьма удовлетворительно, по философии и методологии истории — весьма удовлетворительно, по истории церкви — весьма удовлетворительно, по истории Византии — весьма удовлетворительно, по истории западноевропейских литератур — весьма удовлетворительно, по истории искусств — весьма удовлетворительно, по истории русской словесности — весьма удовлетворительно, по историографии и источниковедению — весьма удовлетворительно, представил курсовое сочинение «Каневецкая (sic) сотня по Румянцевской описи», признано весьма удовлетворительным, и, по зачете восьми семестров, подвергался окончательному испытанию в историко-филологической испытательной комиссии при университете св. Владимира в сентябре, октябре и ноябре месяцах 1916 года, причем оказал следующие успехи: по древней истории — весьма удовлетворительно, по средневековой — весьма удовлетворительно, по новой — удовлетворительно, по русской истории — весьма удовлетворительно, по истории славян — весьма удовлетворительно, по истории новой философии — весьма удовлетворительно.

МП № 41090

5740 Посему по зачете ему названного сочинения в качестве дипломной работы на основании ст. 81 общего устава российских университетов 13-го августа 1884 года определением вышеупомянутой комиссии 29-го ноября 1916 года Т К А Ч Е Н К О НИКОЛАЙ удостоен диплома П Е Р - В О Й степени. В удостоверение сего и дан настоящий диплом г-ну ТКАЧЕНКО за надлежащею подписью и с приложением печати канцелярии попечителя Киевского учебного округа. Город Киев, октября 30-го дня 1917 года.

Попечитель Киевского учебного округа В. Науменко. Председатель Историко-филологической испытательной комиссии Н. Бубнов. Правитель канцелярии попечителя Киевского учебного округа В. Иранов.

Арк. 8 — 9 — незавірена машинописна копія.

Док. № 3

Відгук ректора й політкома ВІНО

20 грудня 1923 р.

Тов. Ткаченко работает в ВІНО в качестве помощника библиотекаря [исторического кабинета], раньше был ассистентом по кафедре укр[аинской] истории. С моей стороны нет никаких возражений против утверждения товарища в качестве аспиранта.

Ректор и политком ВІНО /подпись/
/печатка/

Арк. 8 — незавірена машинописна копія.

Док. № 4

Заява М. Ткаченка до уповноваженого Бюро дослідчих кафедр у м. Києві

31 грудня [1923 р.]

Прошу мене зарахувати до складу наукових робітників дослідчої кафедри економіки сільського господарства в галузі історії сільського господарства. Відомості про себе подаю у життєписі.

М. Ткаченко

Прошу затвердити.
Керівник (підпис)

Арк. 7 — незавірена машинописна копія.

Док. № 5

Посвідка про одержування стипендії

Не раніше 1914 р.

Означенный в сем, НИКОЛАЙ ТКАЧЕНКО, в бытность свою студентом университета Св. Владимира пользовался казенною учительскою стипендією с осеннего полугодия 1912 г. по весеннее полугодие 1914 года, а потому обязан, на основании существующих правил, отслужить по назначению правительства за каждый год пользования стипендією полтора года по ведомству Министерства народного просвещения, о чем и сделана сия надпись на настоящем документе.

Копія з оригіналом згідна. Заст. керуючого справами КНС Всеукр. Академії наук Б. Базілевич

2.VII.924 р.

Арк. 8 — незавірена машинописна копія.

Док. № 6

Программа и план работы аспиранта, представленный руководителем кафедры

Бл.[изъко] 1925 р.

[...] 34. *Перечень литературы по вопросу избранной специальности, каковую аспирант должен изучить*: 1. А. Лазаревский. Малороссийские помещичьи крестьяне; 2. В. А. Мякотин. Прикрепление крестьянства левобережной Малороссии в XVIII ст.; 3. В. Мякотин. Очерки социальной истории Малороссии; 4. Барвинский. Крестьяне в левобережной Украине; 5. А. Лазаревский. Описание Старой Малороссии, т. I, II, III і рецензії на ці томи ак. Багалія, проф. І. Лучицького, В. Мякотина; 6. М. Туган-Барановский. Русская фабрика в прошлом и настоящем; 7. М. Слабченко. Организация хозяйства Украины от Хмельницы до мировой войны, т. I, II, III; 8. М. Покровский. Русская история; 9. М. Яворський. Україна в добу капіталізму, в. I; 10. В. Семевский. Крестьяне в царствование Екатерины II; 11. В. Семевский. Крестьянский вопрос в России та інші.

35. *Перечень практических работ* [...] 1. Марксизм і національна проблема; 2. Техніка знахідок трипільської культури на Остерщині.

37. *Специальная научная тема* [...] Селяне і закріплення їх у Гетьманщині.

Справоздання про працю представляються 1 червня і 1 грудня.

Арк. 1, 1 зв. — оригінал, заповнений бланк.

Док. № 7

Заява М. Ткаченка до уповноваженого Бюро дослідчих кафедр у м. Києві

26 травня 1924 р.

Прошу мене зарахувати до складу наукових робітників науково-дослідчої історичної кафедри. Додаю при цьому свою заяву до дослідчої кафедри економіки сільського господарства і життєпис.

Микола Ткаченко

Арк. 7 — незавірена машинописна копія.

Док. № 8

Рекомендація [...]

[1924 р.]

Мик. Ткаченко вже кілька років працює самостійно, науково, праця його мені відома; для завершення наукової підготовки вважаю корисним проходження ним аспірантури, бодай рік

(Підпис)

Арк. 7 — незавірена машинописна копія.

Док. № 9

Рекомендація [...]

Не пізніше 4 липня 1924 р.

Одіслано на затвердження до ВУНК 4.VII.1924 р. за № 108.

Секретар (підпис)

Ткаченка Миколу Михайловича я мав нагоду пізнати по його працях по Рум'янцевському опису, з цих праць економічного змісту можна бачити підготовленість до самостійної наукової роботи та знання методів істор. [ично-]економічних дослідів.

(Підпис)

Арк. 7 — незавірена машинописна копія.

Док. № 10

Подання проф. В. Данилевича про наукову працю аспіранта М. Ткаченка до початку грудня 1925 р.

10 грудня 1925 р.

Праця аспіранта М. М. Ткаченка провадилася у двох напрямках: те[ор]етичному та практичному. З одного боку, він доповнював своє знання фахової літератури, переважно іншомовної. З другого боку, він провадив, обпіраючися на здобуте їм теоретичне знання, практичну дослідчу працю в обсязі передісторичної археології України. Він брав діяльну участь у всіх тих археологічних комісіях, що їх випроваджував до Остерщини Підготовчий комітет про улаштування прийдучої археологічної конференції. Так саме як голова Боришпільської комісії того ж Підготовчого комітету він брав діяльну участь у всіх підготовчих археологічних розвідках у Боришполі та в його околицях та взяв так саме діяльну участь в розкопах, що їх перевели в Боришполі В. Є. Козловська та я. Крім того, він знайшов час відвідати розкопи в обсязі Трипільської [культури] коло с. Халеп'я, що їх провадив там проф. М. О. Макаренко. Не згадаю вже про численні огляди пам'яток старовини, що їх зробив протягом цього часу М. М. Ткаченко. Таким чином, той фах, що його обрав М. М. Ткаченко, він зрозумів цілком правильно, не обмежуючи своєї праці тільки теоретичною роботою. Нас-

лідки його праці визнаю за цілком гарні й, в практичній її частині, цікаві й корисні задля науки.

Член Катедри проф. В. Данилевич
Арк. 2, 2 зв. — автограф.

Док. № 11

Відгук керівничого Секцією О. Ю. Гермайзе

12 грудня 1925 р.

Ткаченка М. М. [я] дуже добре знаю як члена Істор[ично]-географ. комісії, [можу відзначити] солідну загальну підготовку в українській історії, обізнаність в науковій літературі окремих її питань, уміння працювати над архівним матеріалом та методи використання архівних джерел.

Аспірант М. М. Ткаченко в своїй роботі при катедрі продовжував свої студії гол[овним] чином над Рум'янцевським описом. Хороша попередня підготовка дала йому змогу в короткому часі закінчити й опублікувати декілька наукових розвідок, опертих на архівному матеріалі. В семінарській роботі участі не брав, зважаючи на свою ерудицію й знання, набуті раніш.

О. Гермайзе

Арк. 3 — автограф. Перший абзац — конспект відгуку — написано рукою Ол. Грушевського.

Док. № 12

Заява М. Ткаченка до науково-дослідчої катедри історії України

2 грудня 1926 р.

Цим повідомляю, що я отримую зараз 65 карб. (шт[атна] пос[ада] у Академії наук [-] наук[овий] співр[обітник]) та 67 карб. по ІНО.

М. Ткаченко

Арк. 4 — автограф.

Док. № 13

Особиста карточка аспіранта, зареєстрованого Укрнаукою

28 березня 1927 р.

1. Прізвище, ім'я та по-батькові. Ткаченко Микола Михайлович.
2. Національність та рідна мова. Українська.
3. Рік, місяць і місце народження. 1892 р., грудень, м. Тальне на Уманщині.
4. Родинний стан. Одружений.
5. Хто на Вашому утриманні? Мати.
6. Соціальне походження. Селянин (батьки).
7. Член якої спілки? Робітос № 105885.
8. Де й на якій посаді працював або вчився:
 - а) до Лютневої революції — Закінчив Істор[ично]-філол[огічний] фак[ультет].
 - б) до Жовтневої революції — Київськ[ий] ун[іверситет], потім був асистентом ІНО у Києві та пост[ійним] членом Іст[орично-геогр[афічної] ком[ісії] Укр[аїнської] Ак[адемії] наук
 - в) до затвердження аспірантом.
9. Відношення до військової служби, де рахується на умоті, № умотної карточки. У Києві за № 1224.
10. Ступінь і службове заняття в армії до Жовтневої революції й після Жовтневої революції. Не був.
11. Партійність. Не належу.

12. Де і як працюєте зараз? Асистент у Київськ[ому] інст[итуті] нар[одної] освіти; наук[овий] співр[обітник] Укр[аїнської] Ак[адемії] наук.
13. Що доручив Вам вуз: лекції, практичні заняття, як і скільки годин? 4 години — лекції з історії України (група вчителів).
14. Постійне місце замешкання й адреса. Київ, вул. Леніна, 74/10.
15. Освіта — вища, середня, нижча. Вища.
16. Який факультет, відділ чи спеціальність закінчили Ви та з якою ступінню? Іст[орично]-філ[ологічний]фак[ультет], історія, з дипл[омом] 1 ступ[еню].
17. Тема дипломної чи спеціальної праці, головного проекту й инше, виконане при закінченні. Канівська сотня Переяславського полку за Рум[янцевською] рев[ізією].
18. Практична праця не по спеціальності:
а) до закінчення вузу — давав приватні лекції,
б) після закінчення вузу — педагогічна, вчителювання, завідування школою.
19. Практична праця по вибраній спеціальності:
а) до закінчення вузу — практичні заняття у вузі,
б) по закінченні вузу — працював в Істор[ично]-геогр[афічній] комісії, Іст[оричній] секції б[увшого] Укр[аїнського] Наук[ового] Товариства у Києві, Археографічна, Археологічна, Комісія Степової України, працював у архівах Києва, Чернігова, Полтави, Катеринослава, Одеси, доповіді на засіданнях.
20. Суспільна праця, вчителював, брав участь в конференціях та з'їздах по освітній справі, працював у профспілці (місцев[ом] ч. 15 у Києві), був делегатом кількох округових з'їздів спілки Робітос.
21. В яких наукових та спеціальних гуртках і товариствах працював та які обов'язки виконував? Товариства позначив в п. 19 б; зараз в[иконую] обов'язки керуючого Комісією Степової України, секретарем київської Комісії наукового дослідження території Дніпрельстану. Крім того, в наук[ово]-досл[ідчій] катедрі історії України є аспірантом з 1924 р.
22. Чи працював у марксієвських гуртках, де та які обов'язки виконував? Не працював, але обізнаний в марксієвській літературі був [ще] до рев[олюції] 1917 р., далі поширював та поглиблював знання читанням. В 1925 р. мав доручення в Київ[ському] Інст[итуті] нар[одної] освіти провадити заняття зі студентами з історії ревруху в Україні та в Росії як асистент.
23. Наукові доклади й теми і місце їх читання або зложення. Зачитано 15 доповідей в Істор[ичній] секції Істор[ично]-геогр[афічної] ком[ісії] у 1919 — 1926 рр.
24. Наукові праці, переклади, популярні [роботи?], покажчики й инше. Надруковані:
1. Про київські стародруки XVII і початку XVIII ст., 1616 — 1721 рр. // Бібліологічні вісті. — 1924. — Січень — березень. — Кн. 1 — 3. — С. 83 — 93, вкл. Підп.: Микола Михайленко.
- Без вказівки, де саме цей псевдонім вжито, Ол. Тулуб розшифрував ім'я автора цієї статті — М. Ткаченко (Т у л у б О л. Словник псевдонімів українських письменників: Матеріали. — К., 1928. — С. 16). О. І. Дей у своєму словнику помилково розкрив авторський ініціал, як Михайло Ткаченко (Д е й О. І. Словник українських псевдонімів та криптонімів, XVI — XX ст. — К., 1969. — С. 254, 539). Те, що «Микола Михайленко» — його псевдонім, М. Ткаченко підтвердив ще раз у листі до Ф. П. Максименка від 19 липня 1963 р.: «Я написав цю статтю на замовлення, не пригадую кого».
2. Наукове розроблення Рум'янцевської ревізії // Україна. — 1924. — Кн. 3. — С. 39 — 52.
3. М. Остер в XVII — XVIII вв.: За Рум'янцівською ревізією та іншими матеріалами // ЗІФВ УАН. — Кн. VI. — 1925. — С. 151 — 207.
4. Канівська сотня Переяславського полку за Рум'янцівською ревізією: Студія з економічного та соціального питання Полтавського Подніпров'я // ЗІФВ УАН. — Кн. VII — VIII. — 1926. — С. 242 — 307. Окреме видання: К., 1926. — 66 с.

5. Утворення Нової Сербії на Запорізьких землях у 1752 р. // Україна. — 1926. — Кн. 2 — 3 (17). — С. 146 — 159.
6. Архів Капністів // Україна. — 1925. — Кн. 6 (15). — С. 170 — 173.
7. Рец. на кн.: Р-ський В. Од Київа до Канева: Уст. місцевости (К., 1919) // Книгарь. — 1920. — Кн. 1 — 3, стовп. 62 — 64.
8. Рец. на кн.: Загоровский Е. А. Очерк истории северного Причерноморья. — Одесса, 1922 // Україна. — 1925. — Кн. 3. — С. 159 — 160.
9. Рец. на кн.: Клейнборт Л. М. Николай Иванович Зибер. — Пг., 1923 // Україна. — 1926. — Кн. 5 (19). — С. 171 — 173.
10. Рец. на статті: Крип'якевич І. До історії українського державного архіва в XVII ст. (ЗНТШ. — Т. СХХХІV — СХХХУ. — 1924); Його ж. Український державний скарб за Богдана Хмельницького; ЗНТШ. — Т. СХХХ. — 1920); Його ж. Учитель Богдана Хмельницького (Андрій Гонцель Мокрський; ЗНТШ. — Т. СХХХІІІ. — 1922); Кордуба М. Між Замостем та Зборовом: Сторінка зносин Семигороду з Україною і Польщею (ЗНТШ. — Т. СХХХІІІ. — 1922) // Україна. — 1924. — Кн. 4. — С. 160 — 162.
11. Рец. на кн.: Мірза-Авак'янц Н. Читанка з історії України. — Част. 1. — Вип. 1. — Харків, 1922 // Україна. — 1924. — Кн. 1 — 2. — С. 185 — 187.
12. Гуманщина в XVI — XVII вв. // ЗІФВ УАН. — Кн. XI. — С. 11 — 40, мапа. Окреме видання: К., 1927. — 32 с. 105 прим.
25. Яку чужу мову знаєте і скільки? Знаю німецьку, франц[узську] мову, польську, латинську, грецьку; звичайно, російську та укр[аїнську]. На перших 5 мовах читаю, трохи пишу, останніми 2-ма володію вповні.

Підпис аспіранта М. Ткаченка

Арк. 5 — 6 — незавірена машинописна копія.

Док. № 14

Оголошення про оборону роботи М. Ткаченка

Перед 15 травня 1927 р.

НАУКОВО-ДОСЛІДЧА КАТЕДРА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ сповіщає, що в неділю 15.V б[іжучого] р[оку] о 12 год. ранку в буд. Академії наук (зала ім. Антоновича) відбудеться прилюдна оборона роботи М. М. ТКАЧЕНКА на тему «ЗАКРІПЛЕННЯ СЕЛЯН НА ЛІВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ В XVII ст.» для переходу з аспірантів до наукових співробітників Катедри.

Вступ вільний. Особи, які бажатимуть взяти участь в диспуті, мають заявити про це секретареві Катедри

Секретар Катедри /С. Глушко/

Арк. 13 — відпуск.

Арк. 15 — чернетка. Від слів «для переходу» — рукою М. Грушевського. Нотатка олівцем: «15 примірників».

Арк. 17 — перелік розсилу: I відділення УАН, Комісія Історично-географічного словника, III відділення УАН, Уповноваженому Головнауки, Бюро дослідчих катедр, Дослідча кафедра мовознавства, Дослідча кафедра марксознавства, ІНО, КІНГ, Секція наукових робітників, Наросвіта, окремим особам.

Арк. 14, 16 — чернетки запрошення на оборону, виправлення рукою М. Грушевського.

Док. № 15

Тези роботи М. Ткаченка «Закріплення селян на Лівобережній Україні в XVII ст.»

ЧАСТИНА I

1927 р.

1. Питання послушенства селян в XVII та XVIII ст., а загалом кажучи закріплення на Лівобережній Україні освітлювали в залежності від інтересів суспільства дослідники нерівномірно, частково — більша увага

фіксувалася на XVIII ст., менша — на XVII ст.; порушено чимало цікавих питань з історії закріплення селян, але багато питань лишається нерозв'язаними. В завдання розвідки входить спинити увагу на відносинах селян до панів в XVII ст. та на початку XVIII ст. в світлі економічних та суспільних умов життя; в I частині цієї розвідки — на першій половині XVII ст., кінчаючи Хмельниччиною.

2. В зв'язку зі впливами економічного життя на суспільні відносини на західних українських землях починається заселення території Лівобережжя в кінці XVI та першій половині XVII ст.; тут поширюється шляхетське землеволодіння, змінюються умови економічного життя, загострюються протиріччя інтересів селян та шляхти. Послушенство та повинності селян збільшуються; підданські відносини до панів виявляються в різноманітних формах, неоднаково — на території північного Лівобережжя — Чернігівщині, південного — Полтавщині.

3. Початкові форми закріплення селян можна зв'язати з територією Любеччини та Остерщини. Тут вони з'являються раніш як на Полтавщині. Серед селянської людности потрібно початки закріплення зв'язати з невеликою челяддю та тяглими людьми. Економічні умови, перенесення через колонізацію низки суспільних явищ з Правобережжя на Лівобережжя, звичай та інше мали впливи на дальший розвиток послушенства. Закріплення найбільш сильно себе виявляє в останнє десятиліття перед Хмельниччиною.

4. Не в повній мірі, як це було, наприклад, в Західній Україні, могли поширюватися форми закріплення на Лівобережжю. Розвій козацьких повстань, в яких брали діяльну участь селяни, еміграція на Схід робили перепони розвитку цього процесу.

5. Революція 1648 р. — Хмельниччина, що була підготовлена попереднім укладом, скинула шляхетсько-феодалний режим. Під час дальшої боротьби з панами, особливо після Зборівської умови, виявила себе різниця інтересів селян, що разом з козаками брали активну участь в повстанню, та старшини, що керувала цим повстанням.

6. Козацька революція внесла багато змін в економічне життя: магнатське господарство занепало, поширилася займанщина, збільшилася колонізація з Правобережжя на Лівобережжя. Але в економічній політиці гетьманський уряд став відновлювати деякі податки, що існували до революції — «ведлуг звичаю».

7. В зв'язку зі змінами в економічних та суспільних відносинах сталося відновлення послушенства селян. В історії селянських обов'язків за часів Хмельниччини можна відзначити 3 стадії: 1) до 1650 р., 2) 1650-54 рр., 3) після 1654 р. Відновлення послушенства почалося на монастирських землях.

8. В розвитку початкових форм закріплення селян на Лівобережжю по революції 1648 р. мали значіння економічні умови життя, відновлення звичаю в послушенстві, що існувало до революції, суспільні відносини в Польщі та Московській державі. Територія існування послушенства, можна думати, була незначна, більша була на Чернігівщині, менша — на Полтавщині. Відновлення послушенства на Лівобережній Україні викликало повстання селян, еміграції тощо.

Арк. 18 — 19 — машинопис з виправленнями, без підпису.

Примітка: Хто бажає ознайомитися з самою роботою М. М. Ткаченка, може взяти її до ознайомлення на столі у С. В. Глушка.

Док. № 16

Відношення Науково-дослідчої катедри історії України в Києві до Президії Укрнауки

22 травня 1927 р.

Катедра отсим подає на затвердження науковим співробітником Миколу Михайловича ТКАЧЕНКА, що, працюючи протягом трьох років в Катедрі, від травня 1924 року, виконав усі умови стажу — по лінії науково-педа-

гогічний і громадській, 15 травня оборонив прилюдно свою промоційну працю в присутності і при участі представників Академії наук, ІНО, КІНГ'у, Секції наукових робітників. Постановою Катедри того дня ухвалено його подати УкрНауці на затвердження науковим співробітником тої ж Катедри.

Керівничий Катедри <підпис> [М. Грушевський]
Секретар <підпис> [С. Глушко]

Арк. 20, 21 — відпуски, з підписами. 2 примірники.

Док. № 17

Відзив керівника Катедри акад. Грушевського

[1927 р.]

Вважаю аспіранта ТКАЧЕНКА вповні підготованим до перечислення його до наукових співробітників Катедри. В ряді праць він виявив як наукову підготовку, так і охоту й здібности до самостійної наукової праці. Промоційна робота його, що [на]правду являється скорше перспектом праці на сю тему, яка може бути здійснена тільки довголітньою працею, в ширших хронологічних рамцях (кінчаючи 1730 — 1740 роками принаймні), з притягненням неопублікованого ще матер'ялу. Але вона виявляє в авторі і добре літературне підготованне, і цінні самостійні спостереження, які будуть вартою вкладкою в науку, так що як промоційна робота не викликає ніяких сумнівів.

М. Грушевський

Арк. 24 — автограф, за яким текст подається.

Арк. 22, 23 — машинописні копії з незначними відхиленнями в рукописі.

Док. № 18

Відзив керівника Секцією О. С. Грушевського

[1927 р.]

М. М. Ткаченко за час свого перебування в Катедрі виявив в рефератах і дискусіях знання джерел української історії та головної наукової літератури, рівно ж уміння методологічно їх використовувати. В своїй праці «Закріплення селян» він підібрав великий матеріал, почасти недрукований, належним чином систематизував його, притягнув відповідні паралелі та зробив належні висновки. Це все вповні дає привід задля переведення з групи аспірантів до вищої групи.

Ол. Грушевський

Арк. 25 — автограф.

Арк. 22, 23 — ідентичні з ним машинописні копії.

Док. № 19

Відзив керівничого Секцією О. Ю. Гермайзе

6 травня 1927 р.

Аспірант Катедри історії України Мик. Мих. Ткаченко на протязі своєї роботи виявив велику обізнаність з літературою та джерелами.

Провадив самостійну дослідницьку роботу, працюючи в архівах київських і інших міст України.

Під час перевірки з літератури виявив знання літератури «марксівської й лєнінської». Друковані праці т. Ткаченка цілком задовольняють початко-

вим вимогам. Тому гадаю, що т. Ткаченко є вповні підготованим до переходу в стан наукового співробітника Катедри.

О. Гермайзе

Арк 26 зв. — автограф.

Арк. 22, 23 — ідентичні з ним машинописні копії.

Док. № 20

Відзив дійсного члена Катедри В. І. Щербини

[1927 р.]

Аспірант М. М. Ткаченко за часи перебування свого при Катедрі ретельно працював по завданням Катедри й представив роботу «Закріплення селян на Лівобережній Україні в XVII ст. Ч. I», яка показує досить докладне ознайомлення з літературою питання й містить у собі характеристику становища селян до Хмельницького й у добу Хмельщини. На підставі цього М. М. Ткаченко може бути переведений у стан співробітника Катедри.

В. Щербина

Арк. 27 — автограф. Заголовок — рукою М. Грушевського.

Арк. 22, 22 зв., 23, 23 зв. — майже ідентичні з ним машинописні копії.

Док. № 21

Відзив дійсного члена Катедри В. Є. Данилевича

[1927 р.]

Увесь час перебування в аспірантському стані М. М. Ткаченко виявляв чимале зацікавлення первісною культурою та працював дуже ретельно. Він завжди уважно стежив за новинами у цьому фаху, що з'являлися з друку в межах СРСР. Більш од того, він витрачав чимало грошей з своїх обмежених засобів задля придбання книжок щодо цієї галузі, купуючи тутешні й закордонні видання. Таким чином він здобув чимале знання у цій науці.

Оцінку промоційної праці прикладаю зокрема. Тут обмежуся лише визнанням цієї праці за цілком задовольняючу.

Член Катедри проф. В. Данилевич

Арк. 28 — автограф з виправленням заголовку рукою М. Грушевського.

Арк. 22 зв., 23 зв. — ідентичні з ним машинописні копії.

Оцінку промоційної праці втрачено.

Док. № 22

Відзив дійсного члена Катедри П. В. Клименка

6 травня 1927 р.

Аспірант М. Ткаченко, працюючи в н.-д. Катедрі, виявляв знання літератури, критичне відношення до її, розуміння основних питань українського історичного процесу.

В своїй дослідній роботі користувався літературою відповідних питань і джерелами методологічно вірно. Вважаю підготованим до самостійної наукової праці.

Д. член Катедри П. Клименко

Арк. 29 — автограф. Заголовок — рукою М. Грушевського та С. Глушка.

Арк. 22 зв., 23 зв. — ідентичні з автографом машинописні копії.

Док. № 23

Витяг з протоколу бюро Науково-дослідчої Катедри

6 травня 1927 р.

п.3. Переведено перевірку з літератури аспіранта М. М. Ткаченка, в перевірці брали участь: О. Ю. Гермайзе, В. Є. Данилевич, М. С. Грушевський, В. І. Щербина, П. В. Клименко.

п. 4. Провірено знання аспіранта Ткаченка в мовах французькій і німецькій; перевіряли М. С. Грушевський і В. Є. Данилевич.

Одноголосно признано відповіді аспіранта вдоволяючими й ухвалено допустити його до прилюдної оборони праці 15 травня 1927 [р.]. Оponentами визначено: Ол. С. Грушевського і В. Є. Данилевича.

Вірно: Секретар С. Глушко.

Арк. 30 — автограф рукою М. Грушевського.

Арк. 22 зв., 23 зв. — майже ідентичні з автографом машинописні копії.

Док. № 24

План роботи по Науково-дослідчій Катедрі історії України на найближчий час (2 роки)

21 грудня 1928 р.

Робота моя по Науково-дослідчій Катедрі в найближчий час 1929 та 1930 рр. має продовжувати попередні студії з історії селянства, які я вже розпочав раніш. В кінці 1928 р. та протягом січня 1929 р. маю закінчити виборку матеріялу з монастирських архівів, які переходять в Київському архіві давніх актів. В 1929 р. сподіваюся підготувати до друку т. I моїх студій з історії селян на Лівобережжю в XVII — XVIII ст. ст. Цей том хронологічно охопить весь XVII вік, кінчаючи часами Мазепи (1709 р.) і розмірами — не менш 15 аркушів друку. В них увагу скупчу головним чином на вивчення цікавого питання — історії закріплення селян на Лівобережжю; інші питання будуть освітлені, оскільки це дозволять джерела.

В тому ж 1929 р. маю розпочати продовження цих студій вже по вивченню селян XVIII ст., дуже багатому на численний архівальний матеріял, порівнюючи з XVII ст. Роботу почну з Лаврського архіву, де я вже працював в 1926 р., підбираючи також матеріял для історії селян, потім буду продовжувати роботу в інших архівах м. Києва та других міст, де цей матеріял з історії селян знаходиться.

В 1930 р. сподіваюся підготувати до друку перші розділи II тому з історії селян XVII та XVIII ст. на Лівобережжю.

Паралельно з цією роботою я перевозжу підготовлення до друку архівних матеріялів з історії селян XVII — XVIII ст. на Лівобережжю для окремого тому — збірника архівних матеріялів з історії селян XVII — XVIII [ст.] на Лівобережжю. Підготував зараз матеріял вже на 6 друк. аркушів (матеріяли з історії селян XVII ст.).

Ці мої студії з історії селян проваджу одночасно з біжучою роботою в Історико-географічній комісії (студії з історії колонізації Кременчужчини та взагалі зах.[ідної] частини Полтавщини та Чернігівщини, потім з історії Уманщини), зі студіями з історії Полудневої України та іншими (?) з історії економічного та соціального життя України.

Микола Ткаченко

Арк. 31 — автограф.

ДОДАТКИ

Згідно з даними особової справи, що зберігається у фонді університету св. Володимира, М. М. Ткаченко народився 23 грудня 1892 р. (4 січня 1893 р.). Батько — селянин м. Шполи Михайло Іванович, мати — Валентина Григорівна Ткаченки. Хрещені батьки — селяни. Навчався в київській 2-й гімназії (1902 — 1911). 1911 р. вступив на історично-філологічний факультет університету. У березні 1913 р. просив видати йому свідоцтво про бідність, що зберігалось у канцелярії студентських справ. Мешкав на вулицях Набережно-Микільській, № 14 (1911 р.), Полтавській, № 7 (1915 р.), Фундуклеївській, № 74, помешк. 10 (1916 р.). (Державний архів м. Києва, ф. 16, оп. 464, № 10375, арк. 1, 2, 5, 8, 9, 11, 12).

У листі до автора цих рядків від 8 липня 1976 р. видатний український бібліограф Ф. П. Максименко розповідав: «Ви питаєте про В. М. Базилевича. Я його знав дуже мало, пам'ятаю його не по Археологічному інституту, а по університету. Я поступив до Київського університету восени 1917 р. Під №№, здається, 3 й 4 [номери аудиторій. — С.Б.] знаходився Історично-філологічний семінар з прекрасною бібліотекою, де, зокрема, були збірки Владимирова (стара рос[ійська] література й Фортинського (загальна історія, зокрема середні віки). Все це згоріло разом з університетом 6.XI. 1943 року. Бібліотекарями цієї бібліотеки були В. М. Базилевич й М. М. Ткаченко. Останній був представником української «стихії», а В. М. Базилевич — російської, як і належить вихованцю й патріотові Першої київської гімназії...»

В архівах Інститутів історії України та літератури особові справи М. Ткаченка відсутні. Натомість у штатному розписі Інституту літератури за 1962 р. виявлено біографічну довідку про нього, що містить деякі додаткові відомості. З 30 березня 1946 р. М. Ткаченко — кандидат історичних наук. З 1952 р. працював у відділі шевченкознавства Інституту літератури. Член КПРС [за РЕУ, з 1956 р.]. Одержав посаду с.н.с. 15 квітня 1959 р. У ці роки вчений мешкав на вулиці Леніна, № 72, пом. 19 (Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України, оп. 3-л, № 120, арк. 11). У штатному розписі за 1963 р. згадки про М. М. Ткаченка вже немає. Очевидно, він вийшов на пенсію. Наказу про це в комплекті за 1962 р. немає. Книжка наказів по інституту за 1963 р. (штатні розписи склалися наприкінці січня) не збереглася.

18 жовтня 1977 р. Ф. П. Максименко розповідав мені, що до війни М. Ткаченко був одружений з археологом Валерією Козловською, яка виїхала на Захід. Його другою дружиною стала колишня співробітниця Всенародної бібліотеки України Єфросинія Плєскач.

1969 р. через книгарню «Сяйво» розпродувались книжки з бібліотеки М. Ткаченка. Я придбав «Опис Новгородсіверського намісництва, 1779 — 1781» (К., 1931) з його власницьким написом (без жодних маргіналій). Дата на штампі — 11 лютого 1969 р.

*Праці М. М. Ткаченка**

25-ті роковини зі дня смерті О. М. Лазаревського // Життя й революція. — 1927. — № 3. — С. 356 — 360.

Список праць О. М. Лазаревського і праць про нього // Український археографічний збірник. — К., 1927. — Т. 2. — С. LI — LXXX. Окреме видання: К., 1928 [2]. — 30 с. 105 прим.

Передрук: Олександр Матвійович Лазаревський, 1834 — 1902: Матеріали до біобібліографії. — К., 1994. — С. [17 — 50].

З нової історіографії Чернігівщини // Чернігів і Північне Лівобережжя: Огляди, розвідки, матеріали. — [К.], 1928. — С. 488 — 500 (Записки УНТ. — Т. 23).

М. І. Зібер у Києві, 1864 — 1876 [рр.] // Ювілейний збірник на пошану академіка Михайла Сергієвича Грушевського. — К., 1928. — [Т.] I. — С. 349 — 358. (Збірник Іст.-філол. відділу УАН. — № 76).

Рец. на кн.: Оглоблин А. П. Очерки истории украинской фабрики: Мануфактура в Гет-

* Висловлюю подяку п. М. Жарких за додатки до цього списку.

- манцине. — К., 1925; Його ж Предкапиталистическая фабрика. — К., 1925 // Україна. — 1928. — Кн. 1 (26). — С. 147 — 155.
- Відгук: Оглоблін Ол. З приводу рецензії, вміщеної в журналі «Україна» за 1928 р., ч. 1, за підписом Миколи Ткаченка // ЗІФВ УАН. — 1928. — Кн. XIX. — С. 286 — 304. Пор. «Примітку» М. Ткаченка: Там само. — 1929. — Кн. XXIV. — С. 393 — 396.
- Археологічне вивчення Києва та Київщини за останні 10 років // Студії з історії України. — [К.] 1929. — Т. 2. — С. LIII — LIX.
- З приводу нової розвідки з історії української торгівлі за першої половини XIX ст. // ЗІФВ УАН. — 1929. — Кн. XXIV. — С. 389 — 396.
- Рец. на працю: Оглоблін Ол. Транзитний торг України за першої половини XIX сторіччя // ЗІФВ УАН. — 1927. — Кн. XII. — С. 234 — 252; 1927. — Кн. XV. — С. 166 — 195.
- Замітка про історичне минуле с. Білогородки // Бюлетень Київської секції наукових робітників. — 1929. — Серпень-вересень. — № 8 — 9. — С. 40 — 42.
- Комісія дослідження території Дніпрельстану // Вісті Всеукраїнської Академії наук. — 1929. — Березень-квітень. — № 3 — 4.
- Нарис історії Кременчуччини до початку XVIII ст. // ЗІФВ УАН. — 1929. — Кн. XXIV. — С. 55 — 78.
- Рец. на статті: Кордуба М. Михайло Максимович і перші дослідження над українськими географічними назвами (ЗНТШ. — Т. CXLIX. — 1928); Филипчак І. З історії села Лішні Сянницького повіту (ЗНТШ. — Т. CXLIX. — 1928) // Україна. — 1929. — Вересень. — Кн. 36. — С. 155 — 156.
- Рец. на статтю: Слабченко М. Є. Організація народного господарства України від Хмельниччини до світової війни. — Т. V. — Вип. 1: Соціально-правова організація Січі Запорозької (Праці Комісії для вивчення історії західно-руського та українського права. — К., 1927. — Вип. 3) // Україна. — 1929. — Січень-лютий. — Кн. 32. — С. 101 — 106.
- Археографічні студії Володимира Антоновича // Український археографічний збірник. — К., 1930. — Т. III. — С. 325 — 346.
- Історія революційної боротьби у Києві в XIX та на початку XX ст. // Київ: Провідник / За ред. Ф. Ернста. — К., 1930. — С. 103 — 168.
- Експедиційна робота — важлива ділянка наукової роботи // За Радянську Академію. — 1931. — Травень. — № 9 (II). — С. 4.
- Нариси з історії селян на Лівобережній Україні в XVII — XVIII вв. // ЗІФВ УАН. — 1931. — Кн. XXVI. — С. 31 — 179. Окреме видання: К., 1931. — 149 с.
- Проблема кадрів ВУАН // За Радянську Академію. — 1931. — Січень. — № 5 (7). — С. 5.
- Бібліографія праць В. Б. Антоновича та праць про його // Антонович В. Б. Твори. — К., 1932. — Т. I. — С. LIX — XC.
- Комплексні експедиції — актуальна ділянка роботи ВУАН // За Радянську Академію. — 1932. — 8 черв. — № 15 (29). — С. 2.
- Рец. на кн.: Дубровський В. Перша фабрика на Україні: Слобідська Глушківська мануфактура, 1719 — 1727 рр. — Харків, 1930 // Україна. — 1932. — Січень-червень. — Кн. 1 — 2. — С. 189 — 191.
- Методологічні спрямування в справі видання документів щодо селянської революції 1648 р. // Національна бібліотека України. Інститут рукопису, Ф. X, № 7128 — 7129. 1933 р.
- Методологічні спрямування в справі видання документів щодо селянських війн у XVII ст. // Там само, № 7132.
- Пор.: Ухвала Бюро історичного циклу // Там само, № 7131.
- Перші наслідки роботи Археографічної комісії ВУАН після її перебудови // Вісті ВУАН. — 1933. — № 1. — С. 43 — 48.
- Шевченківські місця на Київщині // Пролетарська правда. — 1941. — 27 квіт. — № 99.
- Київ у творчості Шевченка // Українська література. — 1942. — № 5 — 6. — С. 197 — 211.
- О. Лазаревський // Українська література. — 1942. — № 9 — II. — С. 241 — 244.
- Тарас Шевченко проти войовничого германізму // Література і мистецтво. — 1942. — 15 липня. — № 14.
- Шевченко-мандрівник // Праці січневої сесії Академії наук УРСР. Т. I. Доповіді відділу суспільних наук. — Уфа, 1942. — С. 81 — 100 (Записки Відділу суспільних наук АН УРСР. — 1942. — № 1).
- Рец.: Бурлака Ф. Цінний вклад в науку // Література і мистецтво. — 1942. — 30 липня. — № 15.
- Шевченкові місця на Україні // Українська література. — 1942. — № 3 — 4. — С. 192 — 204.
- Іван Сірко // Українська література. — [Уфа,] 1943. — № 1 — 2 (15 — 16). — С. 194 — 213.
- Повстання в Києві в 1068 — 1069 рр. // Наукові записки / Інститут історії і археології України. — Кн. 1. — [Уфа,] 1943. — С. 140 — 152.
- Розділ з роботи «Народні повстання в Київській Русі».
- Харків // Українська література. — 1943. — № 10 — II. — С. 80 — 84.
- Чернігів // Українська література. — 1943. — № 8 — 9. — С. 86 — 104.
- Шевченкова земля визволяється! // Література і мистецтво. — 1943. — 15 березня. — № 5.
- Львів // Українська література. — 1944. — № 9 — 10. — С. 136 — 146.

- Холмщина, Грубешів, Ярослав — одвічні українські землі // Українська література. — 1944. — № 5 — 6. — С. 122 — 129.
- Шевченко в Москві [у 1844 та 1858 рр.] // Пам'яті Т. Г. Шевченка: Зб. доповідей, читаних на Ювілейній Шевченківській сесії Академії наук УРСР 9 і 10 березня 1943 р. — М., 1944. — С. 82 — 92.
- Відгуки: Видавництво Академії наук УРСР // Література і мистецтво. — 1944. — 30 вересня. — № 29.
- Українська література. — 1944. — № 12. — С. 145 — 146.
- Повстання в Києві в 1113 р. // Наукові записки / Інститут історії і археології України. — Кн. 2. — [М.; К.], 1946. — С. 118 — 130.
- Минуле України // Київ: Статті-довідки. — К., 1948. — С. 18 — 44.
- Рец.: Устим Кармалюк: Сб. документів. — К., 1948 // Вопросы истории. — 1948. — № 12. — С. 152 — 153.
- Древній «Київ-град»: Спроба відтворення плану верхнього Києва II — 12 ст. // Архітектурні пам'ятки. — К., 1950. — С. 7 — 17. Підп.: Тиханович О. М., Ткаченко М. М.
- Рец.: Шевченко Ф. П. Селянський рух на Буковині в 40-х роках XIX ст.: Зб. док. — К., 1949 // Советская книга. — 1950. — № 10. — С. 74 — 75.
- Тарасова могила // Київська правда. — 1951. — 22 трав. — № 100.
- Історія могили-заповідника з 1861 р.
- Новые успехи советской исторической науки // Правда Украины. — 1952. — 11 мая.
- Рец. на кн.: История Молдавии. — Кишинев, 1951 — 1955. — Т. 1 — 2 // Вопросы истории. — 1952. — № 7. — С. 130 — 137. Підп.: Устюгов Н. В., Яцунский В. К., Мышко Д. И., Ткаченко Н. М.
- Видатний радянський вчений: [Б. Д. Греков] // Наукові записки / Інститут історії АН УРСР. — К., 1953. — Т. 5. — С. 167 — 174.
- Рец.: История Москвы в 6-ти т. — Том 1. Период феодализма. — М., 1952 // Правда Украины. — 1953. — 7 июля.
- Нові книги про возз'єднання України з Росією // Радянська Україна. — 1954. — 26 черв.
- Неизвестное письмо Т. Г. Шевченко [к С. Т. Аксакову, 1858 г.] // Советская Украина. — 1955. — Кн. 10. — С. 174.
- Уважніше готувати показчики // Літературна газета. — 1955. — 11 серп. — № 32.
- Рец. на кн.: Гончарова І. С., Шапіро Е. М. і Шерстюк Т. Г. Т. Г. Шевченко, 1814 — 1861: Бібліогр. матеріали на допомогу вивченню життя і творчості. — Харків, 1955. — 60 с.
- Іван Франко — видатний дослідник шевченківської спадщини // Дніпро. — 1956. — № 9. — С. 117 — 121.
- Рец. на вид.: Франко І. Твори в 20-ти томах. Том 17. Літ.-критичні статті. — К., 1955. — 529 с.
- Хроніка великого життя // Жовтень. — 1956. — № 10. — С. 110 — 113.
- Рец. на кн.: Косарик Дм. Життя і діяльність Т. Шевченка: Літ. хроніка. — К., 1955. — 389 с.
- П'ята наукова шевченківська конференція // Вісник Академії наук УРСР. — 1956. — № 5. — С. 27 — 80.
- Рец. на кн.: Крип'якевич І. П. Богдан Хмельницький. — К., 1954 // Вопросы истории. — 1956. — № 1. — С. 161 — 164.
- Т. Шевченко і С. Сераковський // Вісник Академії наук УРСР. — 1957. — № 3. — С. 20 — 25.
- Шевченківські місця України. — К., 1957. — 163 с. У співавт.
- До питання про перебування Шевченка у Варшаві // VII наукова шевченківська конференція: Тези доповідей. — К., 1958. — С. 25 — 26.
- Вивчення Генерального опису Лівобережної України 1765 — 1769 рр. // Генеральний опис Лівобережної України 1765 — 1769 рр.: Показчик населених пунктів. — К., 1959. — С. 139 — 143.
- До питання про перебування Шевченка у Варшаві // Збірник праць сьомої наукової шевченківської конференції. — К., 1959. — С. 113 — 121.
- Путівник по пам'ятних місцях Київщини // Укр. іст. журн. — 1959. — № 6. — С. 151 — 152.
- Рец. на кн.: Пам'ятні місця Київської області. — К., 1958.
- Розвиток культури і науки в Києві в першій половині XIX ст.: Літературне життя // Історія Києва в 2-х т. — К., 1959. — Т. I. — С. 344 — 352.
- За дальнейшее развитие украинской советской историографии // Коммунист Украины. — 1960. — № 6. — С. 85 — 91. Підп.: Гуржій І, Сарбей В. і Ткаченко М.
- Співець дружби і братерства // Радянська культура. — 1960. — 10 берез.
- Деякі матеріали до вивчення біографії Т. Г. Шевченка // Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР. — 1961. — № 1. — С. 32 — 40. Публікація п'яти листів до Шевченка — від М. І. Костомарова, В. М. Погожева, Д. Ю. Кожанчикова, М. К. Гладіша та невідомого.
- Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка. — К., 1961. — 328 с.

- Рец.: Хинкулов Л. // Советская Украина. — 1962. — № 7. — С. 190 — 191.
- Опис рукописів Т. Г. Шевченка. — К., 1961. — 551 с. У співавт.
- Життя як боротьба // Радянське літературознавство. — 1962. — Липень-серпень — № 4. — С. 144 — 146. Підп.: Ткаченко М. М., Шаблювський Є. С.
- Рец. на кн.: Бельчиков Н. Ф. Тарас Шевченко: Критико-библіогр. очерк. — М., 1961.
- Очерки по истории крестьян Левобережной Украины XVII в.: Автореф. дисс. ... д-ра ист. наук. — К., 1963. — 36 с.
- Рец. на кн.: Документи Богдана Хмельницького. — К., 1961 // Вопросы истории. — 1963. — № 6. — С. 130 — 131.
- Т. Шевченко у чехів та словаків // Жовтень. — 1963. — № 4. — С. 132 — 133.
- Рец. на кн.: Мольнар М. Тарас Шевченко у чехів та словаків. — Пряшів, 1961.
- Упорядкування: Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів. В 6-ти томах. Том 3: Драматичні твори; Повісті. — К., 1963. — 512 с. Упорядники: Бородін В. С., Новицький М. М., Судак В. О., Ткаченко М. М., Шаблювський Є. С., Шубравський В. Є.
- До питання про соціально-економічний розвиток Лівобережної України, друга половина XVII — початок XVIII ст. // Укр. іст. журн. — 1964. — № 1. — С. 77 — 81.
- История в творчестве Т. Г. Шевченко // История СССР. — 1964. — № 3. — С. 105 — 112.
- Кобзар і Грузія // Літературна Україна. — 1964. — 3 січ.
- Рец. на кн.: Імедалде В. К. Т. Г. Шевченко і Грузія. — К., 1963. — 154 с.
- Створити «Історію української культури» // Укр. іст. журн. — 1964. — № 2. — С. 158.
- Підп.: Компан О. С., Логвин Г. Н., Ткаченко М. М.
- Рец. на кн.: Нудьга Г. Листування запорожців з турецьким султаном. — К., 1963 // Укр. іст. журн. — 1964. — № 4. — С. 145 — 146.
- Про тематику карт історичного атласу // Укр. іст. журн. — 1965. — № 11. — С. 110 — 111.
- Рец. на покажчик: Максименко Ф. П. Збірки історичних відомостей про населені пункти Української РСР: Бібліогр. покажчик (Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР. — 1963. — № 4 — 6; 1964. — № 1 — 5) // Советская библиография. — 1965. — № 3 (91). — С. 66 — 67. Підп.: Ткаченко Н. М., Шелихова Н. М.
- Рец. на кн.: Слабеев І. С. З історії первісного нагромадження капіталу на Україні. — К., 1964 // Укр. іст. журн. — 1965. — № 2. — С. 137 — 138.

Література про М. М. Ткаченка

- Звідомлення про діяльність Української Академії наук у Києві до 1 січня 1920 р. — [К., 1920]. — С. XVI, XVII, XX, LXXXII, LXXXIV.
- М. Ткаченко — співробітник Постійної комісії для складання Словника живої української мови та Постійної комісії для складання історично-географічного словника Української землі. В Археографічній комісії підготовлено до друку працю «Канівська сотня по Рум'янцівському опису» М. Ткаченка.
- З роботи Укр[аїнської] Акад[емії] наук // Література. Наука. Мистецтво. Додаток до газ. Вісті ВУЦВК. — 1924. — 6 лип. — № 26. С. 4.
- Звідомлення Всеукраїнської Академії наук у Києві за 1923 рік. — К., 1924. — С. 60, 98, 149, 152.
- М. Ткаченко — штатний співробітник Комісії для складання історично-географічного словника Української землі. Проводив перегляд архівних джерел — Рум'янцевського опису, збірки Ол. Лазаревського та матеріалів Київського центрального архіву.
- Скарбник Історичної секції б. УНТ.
- Звідомлення Всеукраїнської Академії наук у Києві за 1924 рік. — К., 1925. — С. 40, 75, 76, 78.
- М. Ткаченко виконував обов'язки керівничого Комісії Степової України та Чорноморщини (нештатний постійний співробітник). Був штатним співробітником Комісії історично-географічного словника, скарбником Історичної секції.
- Звідомлення Всеукраїнської Академії наук у Києві за 1925 рік. — К., 1926. — С. 12.
- М. Ткаченко — керівничий Комісії Степової України.
- Звідомлення Всеукраїнської Академії наук у Києві за 1926 рік. — К., 1927. — С. 105, 109, 120.
- М. Ткаченко — нештатний постійний співробітник Комісії Степової України. Скарбник Історичної секції. Секретар Комісії по Дніпрельстану.
- Діяльність Історичної секції Всеукраїнської Академії наук та зв'язаних з нею Історичних установ Академії в році 1926. — К., 1928. — С. 6, 30, 32 — 33.
- Діяльність — в році 1927. — К., 1928. — С. 12, 15, 26 — 27, 30, 33.
- Звідомлення Всеукраїнської Академії наук у Києві за 1927 рік. — К., 1928. — С. 113.
- М. Ткаченко — штатний співробітник Комісії історично-географічного словника.
- Діяльність Історичної секції Всеукраїнської Академії наук та зв'язаних з нею Історичних установ Академії в році 1928. — К., 1930. — С. 4, 7, 21.
- Шмаргонь Олена. До чистки парторганізації ВУАН // Пролетарська правда. — 1933. — 8 черв. — № 119 (3431). — С. 2.
- «Грушев'янець» М. Ткаченко і К. Квітка — «явно ворожі люди». Кравченко (1934). — С. 41 — 42.

- К о г д у б а (1938). — Р. 36, 47, 115, 117, 132 — 133, 160, 204, 206 — 207.
К., Б. Відділ суспільних наук на липневій сесії АН УРСР // Література і мистецтво. — 1942. — 30 лип. № 15.
Про доповідь М. Ткаченка «Тема боротьби укр. народу проти понімення України в творах Т. Г. Шевченка».
П и ч е т а В. И. История Украины в советской историографии // Двадцать пять лет исторической науки в СССР. — М.; Л., 1942. — С. 170.
O h l o b l y n O l. Ukrainian Historiography, 1917 — 1956 // The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U. S. — New York, 1957. — Vol. V — VI. — N 4 (18) — 1, 2 (19 — 20). — P. 187, 204, 313, 316.
П о л о н с ь к а - В а с и л е н к о Н. Исторична наука (1962). — С. 8, 10, 43, 68, 101, 107.
У знищеному збірнику «Полуднева Україна» мала йти розвідка М. Ткаченка. Серед вцілених рукописів (Інститут рукопису Національної бібліотеки України, ф. X) її не виявлено.
Микола Михайлович Ткаченко: [Некролог] // Укр. іст. журн. — 1965. — № 12. Підп.: Група товаришів.
РЕІУ. — IV (1972). — С. 277.
Т к а ч е н к о М. М. // Шевченківський словник у двох томах. — К., 1977. — Т. 2. — С. 269 — 270.
С о р о к о в с ь к а С. В. Українська радянська історична бібліографія. — К., 1980. — С. 18, 105.
Названо («досконало укладено») покажчик, присвячений Ол. Лазаревському, і замовчано присвячений В. Антоновичу.
С а н ц е в и ч А. В., К о м а р е н к о Н. В. Развитие исторической науки в Академии наук Украинской ССР, 1936 — 1986 гг. — К., 1986. — С. 49, 55.
Історія Академії наук України, 1918 — 1923: Документи і матеріали. — К., 1993. — С. 539, 552.

(Далі буде)

І. В. Верба (Київ)

Родина Грушевських в українській історичній науці 1920-х рр.

Започаткована і втілена в життя Михайлом Грушевським розбудова української історичної науки в буремні 20-ті роки ХХ ст. налічує чималий пласт друкованої продукції, створеної дослідниками як в Україні, так і за кордоном. А втім, захоплена величию Великого Українця новітня і сучасна історіографія недооцінила в його біографії досить важливий факт, пов'язаний з намірами створити в історичній науці України щось на зразок рідного осередку. Численні кривняки, ближчі і дальні, посвоячені їй генетично пов'язані, заповнили сторінки тогочасних гуманітарних часописів, посіли керівні посади в багатьох комісіях Історичної секції ВУАН, котра працювала під орудою Михайла Грушевського. Власне, феномен сімейності був не таким поодиноким епізодом в історії національної суспільної думки, в анналах якої виблискують прізвища славетних творчих династій — Бантиш-Каменських, Антоновичів, Лазаревських, Багаліїв. Та в період останнього перебування Грушевського в Києві ця подія набула гіперболізованого масштабу. Зрозуміло, що кожне явище має свою причину і виникає тільки в певний, історично зумовлений час. У 20-і роки велика, розбурхана революцією стихія поглинала старі наукові традиції, а їх місце здебільшого заступали догматичні чинники. Сьогодні завдяки працям Л. Винара, Р. Я. Пирого, П. С. Соханя, В. І. Ульяновського, С. М. Кіржасва, О. С. Рубльова, Ю. І. Шаповала, С. І. Білоконя, Я. Р. Дашкевича та інших гуманітаріїв тема «Грушевський у контексті ідеологічної боротьби 1920-х років» висвітлена достатньо, тому немає потреби її торкатися. Ми ж тут тільки підкреслимо, що надмірна політизація життя і втручання владних структур у всі сфери буття людини — ось той фон, на якому працював